

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Цимбала Михайла Романовича «Психологічні особливості становлення майбутнього офіцера як суб'єкта дозвілєвої діяльності», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційна робота Цимбала Михайла Романовича присвячена вивченню психологічних особливостей становлення майбутнього офіцера, зокрема розвитку його суб'єктності у дозвілєвій діяльності. Спрямованість дослідження має надзвичайну актуальність, яка визначається, на наш погляд наступними обставинами. По-перше, проблема, що обрана автором для дослідження, є досить важливою для психологічної характеристики людської індивідуальності, оскільки, розширюючи межі вивчення суб'єктності, отримує перспективи з позиції поширення знань стосовно зазначеного феномену як інтегратора здатності людини до усвідомленого і керованого саморозвитку. При цьому, такі ознаки суб'єкта, як самоактивність, самореалізація, самопізнання, самоствавлення тощо, доповнюють вивчення механізмів становлення особистості, яка досить довгий період часу знаходиться у складних умовах існування. По-друге, результати дослідження інформативно доповнюють уявлення про специфіку життєдіяльності курсанта Вищого військового навчального закладу, що визначає можливості розвитку професійних якостей особистості офіцера Збройних Сил не лише завдяки активній участі у навчально-виховній та трудовій сферах, а і при організації свого вільного часу.

В дисертації Цимбала М.Р. викладено теоретичні засади проблеми, описано стратегію, основні методи та результати емпіричного дослідження. Кожний з розділів містить цікаві теоретичні та емпіричні дані, які представлені відповідно до висунутих завдань і мети дослідження. Слід відзначити послідовність у організації кожної частини дослідження,

структурування етапів роботи, що взаємопов'язані між собою та створюють єдину логічну систему.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які послідовно та логічно репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У **вступі** конкретизовані об'єкт і предмет дослідження, а мета і завдання відображають логіку теоретичної та емпіричної частин праці.

Наукова новизна дослідження представлена поглибленням знань психологічної науки про сутність понять «майбутній офіцер як суб'єкт дозвіллевої діяльності»; розширенням уявлення про змістовність феноменів «суб'єкт» та «дозвілля»; визначенням значущості дозвілля для особистісного росту курсанта Військової академії. Особливої уваги заслуговує факт розширення знань про взаємозв'язок показників виявлення життєвої задоволеності, особливостей самоорганізації вільного часу курсантами та показників певних психологічних явищ, зокрема: локусу контролю, самоактуалізації, факторами особистості, що у повній мірі відображає сутність феномену, що вивчається.

Практична значущість дисертації полягає, по-перше, у адекватному виборі психодіагностичного інструментарію, спрямованого на діагностику показників суб'єктності особистості та виявлення їх значущості для становлення особистості майбутнього військового офіцера; а по-друге, в розробці та впровадженні корекційної програми - проекту, спрямованого на досконалість особистісного росту майбутнього офіцера.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження процесу становлення майбутнього офіцера у дозвіллевій діяльності» присвячений теоретичному аналізу концептуальних ознак становлення особистості у дозвіллевій діяльності; визначено специфіку вияву феноменів дозвілля та дозвіллевої діяльності як діалектичних протилежностей; надано характеристику суб'єктності як основного атрибуту

суб'єкта. Це пояснює факт становлення майбутнього офіцера Збройних сил як суб'єкта дозвіллевої діяльності, що необхідним чином пов'язане з оволодінням її прагматикою, підпорядкованою відповідному стратегічному плану підготовки фахівця в Вищому військовому навчальному закладі, в його конкретному тактично-змістовному втіленні. Також у даному розділі представлено специфіку дозвіллевої діяльності як складової частини навчально-професійної діяльності курсанта вищого військового навчального закладу. На основі узагальнення аналітичних результатів обґрунтовано та подано змодельовану схему розвитку суб'єктності майбутнього офіцера відносно власної дозвіллевої діяльності.

В теоретичній частині дисертації заслуговують на увагу декілька моментів, а саме: автором здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз феномену становлення, який визначається дисертантом як функціональна система, утворена процесами формування і розвитку, результатом чого є зміни, відповідні логіці інтерактивних взаємовідносин об'єктивного і суб'єктивного; окреслено коло психічних явищ, що спонукають процес становлення майбутнього офіцера в умовах Вищого військового навчального закладу як суб'єкта дозвіллевої діяльності; орієнтовно визначені зв'язки з явищами навколишнього середовища, які є однією з передумов становлення суб'єкта.

У другому розділі дисертації «Експериментальне дослідження психологічних особливостей становлення майбутніх офіцерів як суб'єктів дозвіллевої діяльності» автор викладає ті теоретичні положення, які будуть перевірятися емпірично, обґрунтовує завдання емпіричного дослідження та занотовує три етапи його здійснення. Психологічний діагностичний інструментарій, який використовує автор, є цілком адекватним для досягнення мети роботи та вирішення її основних завдань. Репрезентативність вибірки дослідження забезпечувалася якісно та кількісно. Це дозволяє дійти висновку про достатній обсяг запроваджених досліджень, що свідчить про наявність досить ґрунтовної доказової бази фактичних даних

в дисертаційній роботі здобувача. Крім того, даний розділ дисертації висвітлює емпіричні результати дослідження. Представлено кореляційний аналіз між показниками психологічних явищ, що вивчаються даним дослідженням. Дисертант використав коефіцієнт r -Пірсона (кореляції між метричними перемінними) та r -Спірмена (рангові кореляції з порядковими змінними). Представлено результати кореляцій між показниками індексу життєвої задоволеності, самооцінки, ціннісних орієнтацій, рівня суб'єктивного контролю, самоактуалізації та властивостей особистості. Автором доведено, що організація вільного часу значною мірою залежить від того, як її оцінює сам суб'єкт. Тобто, для високого рівня самоорганізації вільного часу характерна адекватна оцінка з тенденцією до завищення можливостей свого вільного часу, а тенденція до недооцінки вільного часу характерна для зниження рівня його суб'єктивної організації. За результатами аналізу кореляцій показано, що існує від'ємний статистично значущий зв'язок між рівнем організації вільного часу, загальним показником виконання навчальних завдань та кількістю вільного часу. Це пояснюється тим, що збільшення кількості вільного часу при умові його якісної організації дає можливість для створення достатніх умов розвитку суб'єктності майбутнього офіцера та загального показника його самоорганізації, що проявляє себе у різних формах дозвілєвої активності.

У даному розділі групується простір показників, що вивчаються методом факторного аналізу, завдяки чому відбувався пошук дисертантом властивостей, що здійснюють вплив на прояв гіпотетично визначених компонентів становлення майбутнього офіцера як суб'єкта дозвілєвої діяльності. Виділено чотири фактори: 1) «Самоактуалізація. Цінності»; 2) «Життєві досягнення»; 3) «Емоційна стабільність. Чутливість-врівноваженість»; 4) «Інтерес до життя».

Ще один важливий аспект дослідження, що представлено даним розділом — це якісний аналіз отриманих результатів. На основі проведення порівняльного аналізу результатів тестування груп респондентів із високим

та низьким рівнями індексу життєвої задоволеності при перевірці за t-критерієм Стьюдента було підтверджено статистичну достовірність відмінностей за показниками таких психологічних явищ, як індекс життєвої задоволеності, локус контролю, самоактуалізація, фактори особистості та охарактеризовано їх властивості. За отриманими результатами у представників різнорівневих груп виявлено та описано рівні прояву життєвої задоволеності за характеристиками поєднання показників індексу життєвої задоволеності з показниками рівня суб'єктивного контролю, самоактуалізації, властивостей особистості.

Узагальнення другого розділу є правомірними для здійснення логічного переходу до III розділу.

У **третьому розділі** «Формувальний етап дослідження становлення майбутнього офіцера як суб'єкта дозвіллевої діяльності» представлено психологічну характеристику суб'єктності життєвого шляху майбутнього офіцера та визначено, що завдяки організації дозвіллевої діяльності та участі у ній виникають суттєві зміни у структурі «Я» курсанта.

Дисертантом було складено корекційно-тренінгову програму, спрямовану на отримання позитивних змін у особистісному зростанні майбутнього офіцера як суб'єкта дозвіллевої діяльності.

Достовірність отриманих теоретико-емпіричних результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю наукових положень, досконалим теоретичним аналізом проблеми, застосуванням надійного та валідного методичного інструментарію, підбором репрезентативної вибірки, використанням математико-статистичних методів та грамотним описуванням даних.

Дисертаційна робота Цимбала М.Р. має подальші перспективи, а саме, вивчення співвідношення системного «Я» особистості та креативності як властивості особистості у навчальній та дозвіллевій діяльності курсантів першого-четвертого курсів вищого військового навчального закладу.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на деякі зауваження:

1. На протязі усієї теоретико-емпіричної частини дисертаційного дослідження автор спирається як на особистісний, так і на діяльнісний підхід.

Чи була необхідність застосування обох наукових напрямків?

2. У структурно-функціональній моделі розвитку суб'єктності відносно власної дозвілєвої діяльності дисертант виділяє чотири складові стосовно особистості як суб'єкту власного часу. На наш погляд, було б цікаво простежити, яка з ієрархій складових розвитку суб'єктності у більшій мірі презентує зрілість особистості?

3. У роботі зазначено, що на етапі пілотажного дослідження курсанти виконували твір за темою «Моє дозвілля». Є необхідність визначити, з якою метою і за якої причини його було застосовано?

4. У дисертаційній роботі зустрічається багато русизмів та граматичних помилок. Бажано було б їх виправити, оскільки дисертація, зважаючи на її змістовність, виграла б ще більше за чистоти тексту.

Висвітлені у процесі аналізу відповідних розділів зауваження ніякою мірою не применшують загальну високу оцінку творчого доробку Цимбала Михайла Романовича, який багато часу приділив вивченню проблеми становлення майбутнього офіцера як суб'єкта дозвілля і зробив, безперечно, зрілу наукову роботу.

Враховуючи все вище сказане можна зробити висновок, що рецензована дисертація є новим, цілісним, завершеним і результативним аналізом важливої для психології проблеми осягнення феноменів суб'єктності та дозвілля. Дисертант отримав теоретично і практично значущі результати, впровадив їх у практику, ґрунтовно висвітлив зміст та підсумки дослідження у наукових статтях. Автореферат повністю відповідає змісту дисертації.

Таким чином, дисертаційна робота Цимбала Михайла Романовича «Психологічні особливості становлення майбутнього офіцера як суб'єкта

дозвіллевої діяльності» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

Доцент кафедри загальної та диференціальної психології

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

кандидат психологічних наук, доцент

О.О.Водолазська